

Ombärg och Omma.

På Vätterns strand i trakten av Ombärg lever ännu minnet av drottning Omma. Namnet själft är nästan det enda, man känner, och något spår till sagobildning existerar icke. Dunkelt uppfattad, lever Omma i traditionen som bärgets fordomtida härskarinna, och så mycket är blott säkert, att man i äldre tid låtit några orediga stensamlingar uppe på bärgets jussa vittna om boning och gravplats. Detta är allt. Så fattig har traditionen varit, att när en nutida svensk diktare velat gripa hennes bild, har han varit nödgad att från början till slut helt skapa ur egen fantasi. HEIDENSTAMS saga om drottning Omma är tills dato i själva verket den enda — fastän senfödda — sagobildning, som existerar, och äldre topografiska författares stereotypa uttryck, att många sagor berättas om henne, är, då några aldrig ens antyd, endast fattigdomsbeviset för, att sådana icke varit kända av dem.

Det blir under sådana förhållanden här uppgiften att undersöka, om det enda bevarade, namnen, språkformerna själva, kan ge ledning till tydning och förståelse.

Tidigast möter Ombärgs namn i ett medeltida diplom från något av åren 1276—1291 (Sv. Dipl. I sid. 723); närmare kan tidpunkten icke fixeras. Formen är *Ammobiærh*. Ännu ett medeltida belägg är känt, från år 1426, skrivet *Amobiærgh* (STYFFE, Skandinavien under Unionstiden etc. . . 2 uppl. sid. 198. Vari från S. har denna form, nämnes icke). Från ä. nsv. tid känner jag slutligen hos Olaus Magni (Hist. de gent. sept. 1555) formen *Amaberg*¹.

LUNDGREN (Svenska personnamn fr. medeltiden) anser namnet vara bildat på ett fsv. kvinnonamn *Amma*, som f. ö. finnes konstaterat tvenne gånger från Värmland, 1366, 1399. Denna

¹ Fil. kand. S. ERICSON har gjort mig uppmärksam på detta ställe.

förklaring, som är den tidigaste och i huvudsak återfinnes hos BROOCMAN — han utgår från ett namn *Ama*¹ — i hans 'Beskrifning öfver . . . Öster-Götland . . . sid. 639 f. (1760), synes icke sannolik.

Det kan sägas med stor säkerhet, att större vatten, bärg, skogar, slätter icke bära namn efter människor eller i vilka pärsonnamn, verkliga eller fingerade, ingå. Uppkomsten efter verkliga pärsoner kan här naturligtvis icke komma i fråga, och de mytologiska namnen tillhöra en sen tid med konkret utvecklade mytologi; jag har på annat ställe (Östergötlands stenålder, i Meddel. fr. Österg. Fornminnesfören. 1911 sid. 1 ff.) visat upp, att Östergötland är den i egentlig mening tidigast besatta delen av Östergötland, ockuperad redan under stenålderns spetsövala yxas tid; namnet Östergötland bör därför snarast tillhöra en mycket gammal tid. Det stora vattnet, bärgen, skogen eller slätten bildar sitt namn efter de naturförhållanden eller egenskaper, som tidigast besticka människan, för så vitt det (den) icke bär ett namn, som endast betyder vatten, bärg, skog eller slätt, eller anger det geografiska förhållandet, jämfört med något annat.

Å den andra sidan är det tänkbart, att i en senare tid ur ett sådant namn löser sig namnet på ett mytologiskt väsen eller knyter sig ett sådant därtill.

Redan ganska tidigt har man sökt en förklaring på nyss antydda vis. J. BOHMAN har i sin beskrivning över 'Omberg och dess omgifningar' (Link. 1829) veterligt först framställt en sådan. Han sammanställer namnet med *omma* f. = 'vattenånga', ett ord, som enligt honom finnes belagt från Östergötland, från Närke och Västergötland m. fl. st. RIETZ dialektlexikon känner icke ett sådant feminint subst., men ett motsvarande maskulint *amme* = 1) 'jum och mild blåst', 2) 'ånga, imma', i den förra betydelsen från Småland, i den senare dessutom från Östergötland — 'Ifrågavarande Berg, som har Wetterns mäktiga vatten vid ena sidan, Dagsmosse vid den andra, och sjön Tåkern hardt intill i Ö., och hwilket dessutom står alldeles ensamt och isolerat från hvarje annan bergshöjd,

¹ Ama blev — enl. B. — moder till Amal (Amle), varifrån Amaloniska släkten (sagofigurerna Amelungarna, dit Teoderik räknades) härstammade. B. hänvisar till SPEER, men var nämnes ej. Om Amaloniska ätten se JOH. MAGN, Hist. Gothor. sid. 41 ff., där någon Ama dock ej nämnes.

måste i detta fall, med sin stora och fasta massa, i sådan myckenhet attrahera de rundt omkring uppstigande dunsterna, att det väcker allmän uppmärksamhet. Detta sker äfven till den grad, att Östergötland ofta ända ned till foten är insvept i det tjockaste Töcken, när på samma gång andra föremål i neiden antingen synas alldeles klara, eller dock obetydligt dunkla.' . . . har denna omständighet ganska lätt kunnat gifva anledning till namnet Östergötland, eller såsom det läses i äldre handlingar, *Östergötland*. Man säger ännu på vissa orter, när Berget samlat dunster omkring sig, att det *ommar*, (gifwer ifrån sig ångor, ryker)¹

I senare tid har HELLOQUIST (Svenska sjönamn sid. 766. Sv. Landsm. 1906) oberoende härav i ett mera omfattande sammanhang framställt samma åsikt. Östergötland betyder enligt honom 'dimbärgen, rökbärgen'. Han sammanhåller dess fsv. form med det ovan nämnda dialektuttrycket *amme* m. = 'ånga, imma', uppkommet ur ett fsv. **ame*, vilket å sin sida står i avjuds-förhållande till fno. *ōme*¹ m. = 'rök, brandluft'. Stammen ingår i flera sjö- och ortnamn, huvudsakligen i Östergötland: *Åmen* (*Åmmen*), *Ångren*, *Åmlängen* (*Åmmelängen*), *Åmänningen*; *Åmatorp* och i fsv. *Amoquærn*. — Diskussionen av de enskilda namnen faller utom ramen för denna uppsats.

HELLOQUIST har närmare utvecklat sin mening under rubriken *Åmlängen* och *Åmmelängen* i o. a. a. Han ansätter ett fsv. å-namn **Åma*, av stammen *am-* = 'dimma' (se o. a. a. sid. 783). Sjön *Åmmelängen* i Närke (Kumla och Sundbo h:d) har fått sitt namn efter den å, fsv. **Åma*, som finnes känd från det medeltida *Amoquærn*, hvilket år 1524 skrives *Amoquærn* och nu bär namnet *Åmmeberg*.

Ortnamnskommittén för Närke — dess sekreterare doc. J. SAHLGREN har välvilligt låtit mig ta del av de ännu opublicerade resultaten —, som behandlat *Amoquærn*, har kommit till samma resultat som HELLOQUIST. De medeltida beläggen äro

hamu 1293

Amoquærn 1388

Amohytta 1390

Amoquærn 1416

¹ *ōmi* är ett av Odens namn. Se Snorre Eddan (F. Jöns. uppl. 1900) sid. 10. Redan BOHMAN har sammanställt detta Odensnamn med Östergötland (o. a. a. sid. 4).

Amma quærn 1416*Aamo quarn* 1524¹

Därefter följa:

Amaquern 1550*Amoquærshytta* 1555*Amoquernshytta* 1556 o. s. v.1568 börjar den regelbundna dubbelskrivningen av *m*.*Ammoquarn*Något senare börjar skrivningen med *O*, och samtidigt börjar 2:dra stavelsens *o* försvagas till *e*.*Ommequarn* 1578*O*-skrivningen är dock ytterst sällsynt i det följande, och formerna med *-e* äro ej de allena rådande. Frammot 1700 synes namnet ha försvunnit — *Amme Q.* 1700 är den sista formen —; på kvarnens ställe ligger nu *Ammebergs* bruk.Dessa former visa, att vi ha att utgå från ett fsv. **Āma*, som, enl. ortnamnskommittén, varit namn på den å, vid vilken kvarnen varit belägen och vilket namn uppkommit ur dess rykande fall. Ortnamnskommittén anser samma ord ingå i det östgötska *Ombärg*.De medeltida beläggen för *Ombärg* äro, som nämnt, *Amobierh*, 1276—1291, och *Amobærgh*, 1426. Den förstnämnda formens *mm* utgör endast en skrivning och kan jämföras med det en gång funna *Amma quærn* 1416? Någon form från den efterföljande tiden före 1700-talet med undantag för den ovan nämnda hos OLAUS MAGNI känner jag icke, men BOHMAN uppger (se ovan sid. 3) vid 1800-talets början, att namnet i äldre handlingar skrivs *Ommaberg*. Därvid bör dock ej fästas alltför stor vikt, då BOHMAN omnämner det i ett sammanhang, där han söker namnets etymologi. Hur pass gamla dessa handlingar äro, nämnes ej. Under 1700-talet växla formerna *Amberg* och *Omberg* (ex. TISELIUS D: Uthförlig Beskrifning öfwer den stora Swea och Giötha siön Wätter etc. . . . 1723 sid. 11); senare ha formerna med *O* utträngt de med *Ā*.¹ Doc. S. TUNBERG har välvilligt meddelat mig, att han i RASMUS LUDVIGSSONS registerteckningar (i Riksarkivet) funnit följande nya belägg:*Amogård m3 Quærnen* 1310

» » » 1320

Amo Quern 1417

Det ses lätt, att RASMUS LUDVIGSSON delvis förändrat de medeltida formerna till 1500-talsskrift (ex. å).

Utvecklingen ses i analogi med de av HELLOQUIST och ortnamnskommittén för Närke behandlade namnen.

fsv. *Āmobærgh* > nsv. **Āmobergh* >> **Āmmöbergh* (o. 1550. Jfr *Ammoquarn* 1568)> **Āmmebergh* (1550—1600. Jfr *Ommequarn* 1578)> *Āmbergh*. (*Omberg*).Synkope av *-e* bör särskilt ha ägt rum under en betoning, där fortis legat på andra sammansättningsleden. Att en sådan accentuering verkligen förefunnits, är antagligt, därför att den vid namn på *-berg* är synnerligen vanlig.

I senare tid har accenten åter flyttats.

I vad förhållande till namnet *Ömbärg* står då *Ommas* namn och figur?Den fsv. formen är, som nämnt, *Āmobærgh*. Men när betydelsen av namnet bleknat, omformar folkfantasiens etymologi, och bakom den givna formen har man utdragit ett fsv. kvinnonamn **Āma*. Den följande utvecklingen kan endast tänkas på ett sätt.fsv. **Āma* > nsv. **Āma***Āma* > *Āmma* = *Omma*.Men därmed är endast den språkliga proceduren angiven, och något grepp har icke givits till förståelse av drottning *Ommas* gestalt. Det måste finnas en reell grund, som värvat parallellt och ur vilken sagofiguren växer fram. Kan någon sådan angivas?Frågan kan refereras till en annan, mera sträfft begränsad: Äger det supponerade fsv. **Āma* i gammal eller ny tid några upplysande associationsförhållanden?På fvn. botten finnes ett kvinnonamn *Āma*. Stamvokalens längd är höjd över varje tvivel. Namnet bäres, enligt LIND (Norsk isl. dopnamn etc. . . .), av tvenne pärsoner, bägge mytologiska, *Āma trollkona* i Snorre Eddan och *Hervararsagans Āma, dóttir Ymis af Ymislandi*. (För beläggställena se LIND!) Snorre Eddans biform *Ama* förekommer i en handskrift, som saknar längdstreck, och dess andra biform *Amma* har tydligen uppstått genom association med det likalydande kvinnonamnet (i Rígsþula) = subst. *amma* f. De övriga två handskrifterna,

som äro de förnämsta, ha *Āma*. Samma är förhållandet med Herverarsagens bägge värsioner. Formen *Ama* i Hauksbók (H) kan icke upplysa, då handskriften saknar accentbeteckningar (Hauksbók, utg. af det kongl. nord. Oldskr.-selsk.), den bättre handskriften R har formen *Āma*. Dessutom finnes namnet (Se EGILSSON, *Lexicon Poëticum*) under formen *Aama* i ERNAR GILSSONS *Selkolluvisur* 16 (Biskupa Sögur II) — Det kan tilläggas, att namnets form alltjämt ansetts vara *Āma*; för fullständighetens skull har jag dock velat diskutera den andra möjligheten.

Snorre Eddans *Āma* förekommer endast i en uppräknig. Om Herverarsagens *Āma* finnes däremot några uppgifter.

Handskriften R innehåller följande upplysningar: Maðr hét Arngrímur, han var risi ok bergbúi; hann nam or Ymislandi Āmu Ymisdóttur, ok gekk at eiga hana; son þeirra var Hergrímur, er kallaðr var hálftröll; han var stundum með berggrímum, en stundum með mönnum; hann hafði afl sem jötnar; han var allfjökkunnugr ok berserkr mikill; han nam or Jötunheimum Ögn Ālfasprengr, ok gekk at eiga hana; þau áttu þann son, er Grímur hét.

Därpå går sagan tillbaka i tiden, och det följer en berättelse om, hur Starkaðr Āludrengr, som bodde vid Olfossa (Alufossa) och vars 'festarmey' var Ögn Ālfasprengr, utmanar Hergrímur till holmgång vid 'enu efsta foss at Eyði' och dödar honom. Ögn dödar sig då själv. Grímur uppfostras hos Starkaðr. Starkaðr tar därefter konung Ālfs i Ālfheimum dotter Ālfhildr till äkta med våld, men dödas senare av konung Ālfr. Grímur gifter sig med Bauggerðr, Ālfhilds och Starkaðs dotter. — 'Grímur fékk sér bústað á ey þeirri á Hálogalandi, er Bólmi hit, ok var síðan kallaðr Eygrímur Bólmi. Son þeirra hét Arngrímur berserkr, er síðan bjó i Bólmi, ok var hinn ágætasti hermaðr'.

I handskriften H är berättelsen något annorlunda:

'Maðr hét Hergnirr (tydiligen fel för Hergrímur), hann var risi ok bergbúi; hann nam af Ymislandi Amu Ymisdóttur, ok fékk síðan; þeirra sun var Hergrímur hálftröll; hann nam af Jötunheimum Ögn Ālfasprengr, ok fékk síðan; Grímur hét sun þeirra'.

¹ Citeras liksom vid H efter Rafns ed. i Fornald. sög. norðrlanda.

Därpå följer — fastän med delvis andra ord — samma skildring som i R.

I sin nuvarande form äro dessa berättelser synbarligen förvirrade och brustna, såsom vanligt är med Fornaldarsagornas genealogier, som ställts före de egentliga berättelserna. Det gäller då att komma den utveckling, som skapat den nuvarande formen, på spåren. Härvid erbjuder sig en god utgångspunkt.

Hela denna genealogi utgör förhistorien till Angantýrs kamp med svensken Hiálmarr. Arngrímur, Eygríms son, är fader till Angantýr och hans 11 bröder. Något skäl för, att Hiálmarsagan, som överallt knytes till Svärge, icke är svensk, har, fastän man i allmänhet negligerat den svenska synpunkten, icke givits. Man börjar numera också betrakta den som en svensk saga (OLRIK, *Nordiskt Aandsliv etc.*... sid. 38; SCHÜCK, *Illustr. svensk Litt. hist. Ny Uppl. sid. 113*). Men även om man a priori kan anse Hiálmarsagan vara svensk, har något direkt bevis icke förebragts. I en ingående undersökning (som jag snart hoppas kunna publicera) anser jag mig ha givit bevis för detta. Vad som i vårt speciella sammanhang är av intresse är, att jag funnit namnramsans med Arngrímssönerna innehålla namn av otvetydigt ön. (och därför svenskt¹) ursprung [ex. *Hervarðr, Higrvarðr, Búi (Bófi), Brami, Barri m. fl.*] och med en övervägande götisk tendens; märk också, att *Arngrímur* hos Saxo är svensk. — Sagotraditionen om Arngrímssönernas härstamning från trakten av sjön Bolmen i Småland torde därför få anses som svensk, närmast götisk.

Härtill kommer en annan omständighet. De ovan citerade partierna av Herverarsagan omnämna Starkaðr Āludrengr d. v. s. den kände sagofiguren Starkaðs hin gamla farfader. Men Starkaðr är, enligt min mening, ursprungligen en svensk sagofigur. Denna tanke är redan uttalad av MÜLLENHOFF (*Deutsche Alterthumskunde V sid. 301 ff.*), som uppvisat, att den danske Starkaðr ständigt har starka anknytningspunkter till Svärge — han kommer ständigt till Danmark därifrån, och han vänder ständigt dit åter — och att den danska Starkaddiktningen föregås av en svensk tidig vikingatidsdiktning — alla Starkaðs ungdomsdåd, som representera en diktning, till tiden föregå-

¹ Frågan gäller, om Hiálmarsagan är svensk eller en vn. konstruktion. — Någon dansk synpunkt existerar icke.

ende den danska Starkaddiktningen (Starkad i Lejre), försiggå i trakter på östra sidan om Östersjön, som falla inom svensk synkrets. Denna svenskhet är, som jag på annat ställe får tillfälle att visa, vida mera pointerad, och här till kan läggas, att alla fingerade namn på *-adr(ad)*, som i den gamla nordiska litteraturen finnas knutna till något bestämt land (d. v. s. tillhörande jultesagan, ej myten), bäras av svenskar, samt att Starkadr hos Saxo uppgives vara född öster om Svärge och hans berömmelse gå i alla delar av Svärge (P. E. MÜLLERS edition av Saxos Historia Dania I: 1 sid. 274.)

Särskilt är uppgiften om Starkads härstamning från trakterna öster om Svärge av intresse. I Hervararsagans ovan citerade parti skildras Starkads farfader, Starkadr Aludrengr. Vi föras med honom inom svensk synkrets.

Det förtjänar vidare att anmärkas, att Jötunheimr i den fvn. litteraturen oftast tänkes belägen i trakterna ö. om Svärge, således angivande svensk uppfattning (MÜLLER o. o. a. I: 1 sid. 274 not. Jfr Volchows Not. uberio. i anf. arb.)

Dessa förhållanden ge uppslag till förståelse av Hervararsagans ovan citerade partier. Förhistorien till den svenska berättelsen om Hiålmarr och Arngrimssönerna arbetar med svenskt sagostoff. På fvn. botten har uppgiften varit¹ att söka bortarbeta detta till vn. synkrets. På en punkt skiner denna förändring tydligt igenom. Hervararsagan anger Arngrimr vara bosatt på den ö i Hålogaland, som heter Bólm. Proceduren är klar. De götiska Arngrimssönernas fader hör icke hemma där, utan på Bolmsö i den stora sjön Bolmen i Småland. Märk också, att Arngrimr härjar i österväg. En liknande lokalitetsförändring har ägt rum, när Starkadr Aludrengr uppges bo vid *Alufossa*.

De svenska berättelserna ha förbundits med den säkerligen norska sagofiguren Alfr i Alfheimum.

Åma blir gift med *Arngrimr* [H:s *Hergrimr* (*Hergnirr*) tydligen fel. ty en *Hergrimr* är son till denne], fader till *Hergrimr* fader till *Eygrimr*, fader till *Arngrimr*, fader till Angantyr och hans 11 bröder. Stamtavlan *Arngrimr* — *Hergrimr* — *Eygrimr* — *Arngrimr*² visar en namnbildningsprincip, som står på över-

¹ Naturligtvis omedvetet.

² *Arngrimr* 1 o. 2 visa en ansats till den nya namnbildningsprincip, som är vikingatidens.

gången från folkvandringstidens till vikingatidens (Strom G, Vore forfædres opkaldelsystem, Arkiv f. nord. fil. IX sid. 199 ff.).

Förhållandet är kort uttryckt: Hervararsagans ovan citerade parti bygger på tidigt svenskt vikingatidssagostoff, omsatt till vn. synpunkt.

Under sådana förhållanden kan det förtjäna påpekas, att namnen på *Arn-* och *Grim-*, *-grim* i Svärge, att döma efter LUNDGREN'S 'Sv. personnamn från medeltiden', förekomma utan jämförelse talrikast i Götaland, speciellt Östergötland, ehuru namnet *Arngrim*, liksom *Hærgrim*, icke finnes känt hos LUNDGREN. *Arngrim* kan därför mycket väl tänkas som ett svenskt (östgötskt) namn. *Arngrimr* är vanligt på Island sedan älsta tid (LIND). *Hergrimr* bäres utom den ovan nämnda i den fvn. litteraturen av en svensk från 800-talet Ln. 67³, 189³⁷ (Hauksbók o. a. utgåva) och en 'sudreyskr' från 1030 (LIND). Namnet visar sig således närmast vara svenskt. (Jfr nedan).

Att Åma knytes till den Arngrimiska ätten berättigar oss att i henne se en svensk, närmast götisk tidig vikingatidssagofigur.

I trakten av Ömbärg lever ännu minnet av sagofiguren Omma, språkligt återgående på ett fsv. **Åma*. I den fvn. litteraturen ha vi påträffat en svensk, närmast götisk sagofigur, som bär namnet *Åma*. I hela den nordiska litteraturen finnes från gammal eller ny tid f. ö. intet enda bolägg av detta namn. Det kan då ej vara för järf att sammanställa bägge till identitet.

Att de småländska Arngrimssönerna (jfr bosättningen vid Bolmen), den östgötska Åma och den uppsvenske Starkadr sammanförts till ett sagoparti, behöver icke förvåna. Ty dels måste berättelserna anses icke begränsade till de delar av Svärge, där de uppkommit, dels kunna flera svenska sagotraditioner även utom Svärge (på vandringen västerut) ha sammanförts. I själva verket är det mycket naturligt, att ett östgötskt och ett uppsvenskt sagoelement kombinerats med sagan om Hiålmarr och Arngrimssönerna, som berör Uppsvärge och Småland; Östergötland betecknar det geografiska mellanstadiet.

Möjligen har en orsak till kombinationen legat i en namnlighet. De 12 bärsärkarnas förfäders namn på *-grimr* böra ha associerats med en mycket antaglig (jfr ovan) östgötsk *Arngrimr*, en sagofigur, som dock sekundärt satts i förbindelse med sagofiguren Åma.

Det gäller då att tillse, om Herverarsagens Äma kan lämna någon upplysning till förståelse av drottning Omma.

Orden äro i sagan knappa. R: 'Maðr hét Arngrimr, han var risi ok bergbúi; han nam or Ýmislandi Áma Ýmisdóttur, ok gekk at eiga hana'; H. meddelar samma upplysningar.

Uppgiften är betydelsefull, ägnad att styrka åsikten om de bägge sagofigurernas identitet. Parallellen kan fullföljas. I ena fallet ha vi en sagofigur, vars namn är utdraget ur namnet på ett bärg och som är intimt förbunden med detta bärg, i det andra ett kvinnligt väsen, som i sagan blir i giftermål förbunden med en 'risi ok bergbúi'. Man börjar ana sammanhanget.

För den primitiva människan ta sig naturens formationer förkroppsligad gestalt. I bärgens hårda klippor har hon sett dragen av jättar och troll, i den täta skogens prasslande snår har hon skymtat de tassande stegen av den trolska skogsfrun, i havets, forsens eller källans vatten har hon tyckt sig finna bilden av näcken eller strömkarlen, och i vattnens sorlande gång har hon förnummit deras undersköna spel. Allt efter beskaffenheten av det naturföremål, som förkroppsligas, har hon skapat manliga eller kvinnliga gestalter. Bärgets gråa massa har hon givit de grova dragen av den väldige jätten, och i ängsdimmornas böljande vithet har hon anat de mjuka konturerna av lätta, kvinnliga väsen (älvor).

Samtidigt eller senare kunna dessa pärsonifikationer ställas i samband med varandra.

Vid Vätterns östra strand höjer sig Ombärg, 'rökbärget, dimbärget'. Det står ensamt och majestätiskt. På 3 sidor är det omgivet av slätten, på den fjärde af vatten. Tidigt måste detta bärg ha tagit förkroppsligad form, symboliserats i en jätte.

Detta är mera än ett antagande. Ombärg har varit ett bärg för jättar.

RIDDERSTAD berättar (Hist.-geogr. och statist. lexikon öfver Östergötland, artikeln Ombärg), att Rödgavels grotta fordom, enligt folktron, varit bebodd av troll och jättar och att 'Rödgavels port är öppnad som inkörsport till den innanför boende jätens palats'. 'Bergets öfriga öppningar hafva uppkommit, då trollen resa in och ut på besök hos jätten'. Här inne fin-

nas förtrollade trädgårdar, 'i hvilka man genom bergandens inverkan lätt går vilse'. Men för att komma ut behöver man endast vända ut och in på något klädesplagg, så att man blir eigenkännlig. — Om den i närheten belägna Heda kyrka berättar samme författare (artikeln Heda), att den skall hava uppförts av en jätte. Därvid hade en annan jätte, som bodde i Rödgavel på Ombärg, blivit så vredgad, att han kastat ett väldigt klippblock mot kyrkan. Klippblocket föll dock ned i närheten, och där ligger det ännu. Allt kyrkosilvret i Heda härrör från Rödgavels gemak. Ofta — i synnerhet om julnätterna — hade jättarne försökt taga det tillbaka, men ständigt misslyckats. Vid ett sådant försök hade de en gång druckit sig berusade av vinet och vigvattnet och under den allmänna villervallan dödat varandra. Endast en gammal trollkärning hade, gömd bakom en ugn, kommit undan. — Dessa RIDDERSTADS meddelanden utgöra en kortfattad sammanställning av BOHMANS uppgifter i hans o. a. a. sid. 66 ff.

Slutligen anför jag här en av ARTUR HAZELIUS i Sv. Fornm. Tidskr. I sid. 278 efter JOHAN VALLMANS anteckningar meddelad berättelse om 'Ombergs jätte'.

'En sommar, när höet bergades in, gick en karl ute på ängen nära Ramshäll vid Söderköping och såg ett litet brudhof komma tågande. Vagnen var helt liten och drogs af en myckenhet möss och råttor, och uti honom satt en liten liten brud med guldkrona på hufvudet. Rundt omkring foro en mängd »småpyttingar». Karlen frågade en af tåget, hvad detta hade att betyda, och fick till svar:

»Jätten från Omberg

hemtar sin brud från Ramshäll.»

Mannen tog då upp ett stål och kastade midt i brudhofvet, som genast försvann och lemnade efter sig den lilla kronan, som nu var så stor och tung, att karlen knapt orkade lyfta henne'.

Vid denna uppgift om jätten på Ombärg vill jag dock icke i detta sammanhang fästa någon vikt, då, som nedan skall klargöras, värsernas äkthet är ytterligt tvivelaktig.

Av det ovan anförda — även fränsett VALLMANS berättelse — torde framgå, att Ombärg i folkfantasiens jorts till säte för jättar, särskilt för en speciell jätte, bärgande, som varit bärgets härre, jätten på Ombärg (boende i Rödgavels grotta).

Men ur den Ömbärg omgivande trakten, ur vattner och slätten, höjer sig dinman. Dimbildningen har varit så stark, att den givit bärget dess namn. Ofta, när den övriga trakten ses klar, ligger bärget helt eller nästan ända ned höljt i dimma.

Förhållandet har sysselsatt tanken och fordrat sin konkretisering. I dimman, som stigit upp till bärgets jäsas, har man, samtidigt som bärget pärsonifierats i en jätte, sett ett kvinnligt väsen, tvunget till förening med den grå jätten. Endast motvilligt har detta lätta väsen höjt sig uppåt, och ur denna synpunkt äger man säkerligen rätt att pressa den isländska sagans ord om Arngrimr: 'han *tók* or Ymislandi Áma Ymisdóttur'. Den hemlighetsfullhet, som betecknats av naturfenomenet, har bidragit at utforma föreställningen om ett erotiskt förhållande.

Samtidigt löser sig ur bärgets eget namn namnet på en kvinna Áma. Man äger rätt att förutsätta, att det just är vid denna punkt, då ur naturförhållandena framskapats ett kvinnligt väsen, folketymologien nästan av sig själv finner hennes namn i bärgets.

Áma Ymisdóttir som *tages* av 'risin ok bergbúin', är dimman, konkretiserad i Áma, som *tages* av Ömbärgets jätte och bärgande.

Att Arngrimr varit namnet på Ömbärgs jätte eller att denne överhuvud burit något namn, kan icke påstås. Å den andra sidan är det, som jag ovan (sid. 9) framhållit, möjligt, att Arngrimr varit namnet på någon östgötsk jättefigur — namnet passar för en jätte —, som sekundärt till den tradition, som ligger bakom Hervararsagans — säkerligen utom Östergötland — sammanförts med Áma Ymisdóttir.

Med detta resultat för ögonen lösas gåtorna kring Ommas figur. Fattigdomen i sagobildningen förvånar icke mera. Naturen och människan i förening ha framskapat berättelsen om Ámas giftermål med bärgets jätte, men där naturens skapande möjligheter tagit slut, har den mänskliga tanken måst stanna. Det har icke givits någon punkt, på vilken berättelsen kunnat växa ut; myter, knutna till bestämda platser, äro i allmänhet uttömda i sig själva. 'Människorna veta ingenting annat om

¹ Härmed är icke sagt, att *tók* här i sagan skulle ha denna pregnanta betydelse.

henne än hennes namn' (HÖRSTEN), därför att mycket rikare ha aldrig någonsin berättelserna varit om henne.

Men naturen är sig ständigt lik, och så ha de dimmor, som alltjämt höjt sig kring Ömbärg, bidragit att — fastän måhända värkande till resultatet omedvetet — hålla vid liv den dunkla föreställningen om det till bärget knutna kvinnliga väsendet. Den förändring, som ligger i, att Omma i senare tid skildras som en borgfru eller drottning, efter vars boning (Borgs udde) och gravplats (jässans höjdpunkt, 'fordom kallad Ammekulle') man trots sig finna resterna (BOHMAN a. a. sid. 66 ff. Jfr hans kritik), är endast beroende af den förändrade uppfattning, som betecknar medeltidens sagovärds efterträddande av den hedna mytvärden och som ännu lever kvar. I sen tid göres ett, säkerligen lärt, försök att utvidga sagoföreställningarna om drottning Omma.

I SÖDERSTEN, Dissert. de Sudercopia I. 1736 sid. 8 förekommer en notis om, att jätten Ramunder på Ramshäll tog sig 'fästmö' på Ömbärg. Av uppgifterna att döma(?) synes Ramunder här bära namnet Grims-Hrani.

'Grims-Hrani på Ramshäll

skal fara till sin jungfru på Omberg'.

I VÄLLMANS uppteckning från 1800-talets mitt lyder strofen, som nämnt.

'Jätten från Omberg

hemtar sin brud på Ramshäll'.

Den senare strofen kan icke vara den ursprungliga, ty någon kvinna, knuten till Ramshäll, finnes icke. Den återgår med all säkerhet på den tidigare kända förra strofen. Men denna röjer sig genast som en lärd konstruktion¹. Formen *Hrani* är den fvn., instucken i en nysvensk värhrad; den väntade formen hade varit *Rane*. Men uppgiften är av en viss vikt, därför att den står i överensstämmelse med Ámas (Ommas) sago-karaktär, då hon ställes i giftermålsrelation till en jätte.

Själv ursprungligen identisk med och framgången ur dimman, har Omma ständigt bibehållit denna sin karaktär. Stän-

¹ Å den andra sidan är det mycket möjligt, att denna lärda konstruktion vilar på någon folklig tradition. Det är eljest märkligt, att vi här ha en *Grim(s-Hrani)*, som far till sin jungfru på Ömbärg d. v. s. *Omma (Áma)* — jfr Hervararsagans *Arngrimr — Áma*. — I så fall vore detta ett synnerligen starkt stöd för min identifiering av Hervararsagans Áma och Omma.

digt har man varit medveten om hennes existens, men lika ständigt har hon undandragit sig människornas närmande. Man har icke vetat något annat om henne än hennes namn. Men just därför har man trott sig i henne finna en gammal sagofigur, om vilken många sagor gått. Det är belysande, att man aldrig berättat någon av dessa, endast kunnat antyda deras tillvaro. Man har fått nöja sig med att tro sig angiva resterna av hennes boning och gravplats. Men just dimman, som omgivit hennes pärson, har låtit oss ana hennes ursprung, och har det här lyckats att för ett ögonblick till klarhet fånga hennes bild, må hon åter stiga till saga och sus, vatten och luft kring det höga skogbegränsade Ömbürg.
